

УДК 111:572.029

Політична культура громадянського суспільства в контексті синергетичної парадигми

І.З. ДЕРЖКО

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів, Україна,
E-mail: parubchak_io@ukr.net

Авторське резюме

Особливість політичної культури полягає в тому, що вона нерозривно пов'язана з людською суб'єктивністю і є «суб'єктивним об'єктом». У вузькому розумінні політична культура – це не політика або політичний процес у їхньому реальному втіленні, а комплекс уявлень тієї чи іншої національної або соціально-політичної спільноти про світ політики, про закони й правила його функціонування. Політична культура містить у собі ті елементи й феномени суспільної свідомості й, у більш широкому плані, духовної культури тієї або іншої країни, які пов'язані із суспільно-політичними інститутами й політичними процесами і впливають на форми, формування, функціонування й розвиток державних та політичних інститутів, задають значимість і напрямок політичному процесу в цілому.

Політична культура виступає як кінцевий пояснювальний принцип, як найважливіший показник розвитку політичної системи. Коли теоретики перейшли від побудови концепцій і обґрунтування методик до їх емпіричної перевірки, то тут були виявлені як переваги, так і істотні недоліки кожної з моделей, що ставлять під сумнів навіть деякі ключові моменти. Так, насамперед потрібно було чітко сформулювати, що ж є об'єктом і суб'єктом політичної культури. Досліджуючи політичну культуру, не можна ігнорувати той факт, що вона є специфічною та відмінною від основних характеристик політичної культури інших соціальних груп, а подекуди – цілком альтернативною, через що має бути розглянута в якості окремої категорії.

Політична культура пронизує всю сукупність відносин, які складаються між учасниками політичного процесу, здійснює вплив на форми організації державної влади, будову її інститутів, дозволяє ефективно регулювати відносини між державою і громадянським суспільством, забезпечує соціальний консенсус. Політична культура є тим фактором, який може безпосередньо сприяти або перешкоджати демократичному політичному розвитку. Це підтверджує і практика розвинутих демократичних держав, яка показує, що саме демократична політична культура є основою їх стабільності і динамічного функціонування. Розуміння політичного режиму як функціональної характеристики політичної системи, що включає методи і способи політичного владарювання, а також порядок взаємовідносин громадян, суспільства і політичної влади, дає змогу визначити зв'язок політичної культури з режимом та її місце в ньому.

Процес переходу до демократії уособлює сукупність декількох стадій розвитку. Але це не робить всі
© І.З. Держко, 2015

політичні переходи схожими один на одного. Завдання лібералізації і демократизації, проведення політичних та управлінських реформ кожного разу вирішуються по-різному, в різній послідовності та у різні терміни. В нормальному стані суспільства ми маємо справу з консенсусною політичною культурою, коли наявний високий рівень злагоди й більшість членів суспільства позитивно ставиться до його політичних інститутів. Синергетика показує, як можна багаторазово скоротити час і необхідні зусилля й генерувати, через резонансні впливи, бажані і – що не менш важливо – структури, що реалізуються, у складній системі. Нова наука про самоорганізацію та складнощі вбачає синергетичний сенс у цьому древньому уявленні. Особливо важливим такий підхід видається у ситуації зростаючого дефіциту ресурсів – ресурсів часу, матеріалів, можливостей людства. Економія цих ресурсів стає не просто вигідною, але єдино можливим виходом для людства у світлі глобальних проблем. Перехід від недемократичної політичної культури до демократичної – це перехід до автономної участі, яка заснована на можливості вибору і властива розвиненому громадянському суспільству, конкуренції у політиці.

Ключові слова: політична культура, соціальні процеси, громадянське суспільство, синергетична парадигма.

Political culture of civil society within synergetic paradigm context

I.Z. DERZHKO

Danylo Halytsky Lviv national medical university, Lviv, Ukraine, E-mail: parubchak_io@ukr.net

Abstract

Political culture relates to the development and improvement of human abilities for social life within a community and creates conditions for the realization of these abilities. Typically, it is a state or a particular cultural region within the state. Despite the fact that the political culture of a society cannot and should not be subject to a management, it should be regulated and coordinated through a policy - national, which must be state policy. This paradoxical situation requires the use of specific management approaches. There is some configuration management knowledge, training or life, to work effectively, it is necessary to act at the right time and in the right place. Synergetic paradigm creates a methodological basis for a rather broad and full use of all the cultural, regional and individual diversity. Such use may be appropriate and successful implementation provided competent management and, above all, self, which in turn requires a developed political culture in both the public and the private sector.

It is important to understand that social system like any complex system, with not one single and multiple alternative paths of evolution. It should be clearly aware of the existence of different trends of evolution, the ambiguity of the transition to the future. Future states of complex social systems do not just open and predictable, there are range of possible forms of the future, the field of possible ways forward. Value under the transitional regime elements authoritarian and democratic organization of society is one of the most controversial issues. Between these two forms of political domination exists a close relationship than it may seem at first glance. To determine the influence of civil society in the process of becoming a democratic political regime and democratic political culture, it is necessary to outline the main characteristics of this concept. Without dwelling on the analysis of understanding of civil society can be defined as a system separate and independent from the state, interpersonal, family, economic, cultural, religious, political relations and structures that are designed to provide the conditions for self-realization of individuals and groups. Priorities of civil society are in inverse points of the political process – the elections, the formation of the state, where society depend on the prospects for change; renewal of power, improve administrative efficiency of its structures.

Political culture permeates the entire set of relationships that develop between political actors, the potential impact on the form of government, the structure of its institutions, allowing effectively regulate the relationship between the state and civil society, ensure social consensus. Political culture is a factor that can directly help or hinder democratic political development. This confirms the practice of developed democracies, which shows that it is a democratic political culture, is the foundation of stability and dynamic performance. Understanding the political regime as functional characteristics of the political system, including the methods and techniques of political domination, and the order of the citizen, society and political power, helps to define the connection mode of political culture and its place in it.

In a democracy, trust in government is directly determined by its ability to real dialogue with public opinion and its main source – the civil society. Democratic political systems require for their existence a certain type of political culture. The lack of long-term and large-scale practices of democratic institutions and prevent the consolidation of a democratic political culture society. The main areas of transformation of political culture are: establishment of a democratic type of political consciousness, the formation of political behavior on democratic principles, establishment of a democratic culture functioning administrative institutions. The establishment of political democracy, its institutions receiving the necessary stability is possible only with the involvement of most of society to democratic values, awareness of the masses as the most perfect form of government in comparison.

Keywords: political culture, social processes, civil society, synergetic paradigm.

Постановка проблеми. Політична культура стосується процесів розвитку та вдосконалення людських здатностей до різних видів суспільної діяльності в межах певної спільноти та створення умов реалізації цих здатностей. Як правило, мова йде про особливий культурний

регіон у межах держави. Політична культура суспільства має координуватися завдяки єдиній політиці – загальнонаціональній. Існують певні конфігурації ситуацій пізнання, навчання або життя, щоб діяти найефективніше, слід діяти в потрібний час і у потрібному місці. Синергетична парадигма створює методологічне підґрунтя для доволі широкого і повного використання всього культурного, регіонального та індивідуального розмаїття. Таке використання може бути належним і успішним за умови наявності розвиненої політичної культури як у державному, так і в недержавному секторі.

Важливо зрозуміти, що соціальні системи як і будь-які складні системи, мають не один, єдиний, а декілька альтернативних шляхів еволюції. Необхідно ясно усвідомлювати наявність різних тенденцій еволюції, неоднозначність переходу у майбутнє. Майбутні стани складних соціальних систем не просто відкриті і не передбачувані, існують спектри можливих форм майбутньої організації, поле можливих шляхів у майбутнє. Майбутні соціальні організації відкриті у вигляді передвизначених можливостей. Переходи у майбутнє неоднозначні, але вони вузькі, існують визначені «коридори» еволюції.

Звідси постає завдання керованої відкритості суспільного розвитку, що оберігається та самопідтримується. Не все, що завгодно, не все, що входить у наміри суб'єкта реформаторської діяльності, може реалізуватися у даному соціальному середовищі чи у даній соціальній системі. Мова повинна йти передусім про опертя на базові суспільні цінності, адже навіть для того, щоб було зрозумілим, а отже, реалістичним введення нових цінностей, вони спочатку мають бути мінімально проінтерпретовані на базі цінностей старих.

Аналіз досліджень і публікацій. Синергетика дозволяє зняти певні психологічні бар'єри, страх перед складними соціальними системами. Надскладне, безкінечно мірне, хаотизоване на рівні елементів соціоприродне середовище може описуватися невеликим числом фундаментальних ідей та образів, що визначають загальні тенденції розгортання процесів у ньому. В основі синергетичної методології лежить уявлення про спектр шляхів еволюції складних систем, поле шляхів розвитку.

Неоднозначність майбутнього, існування моментів нестійкості пов'язаних з вибором шляхів подальшого розвитку, а також особлива роль людини у розгалуженні шляхів і вибору бажаного сприяє шляху розвитку. Досліджувані методологічні підходи до моделювання складних соціальних процесів не враховують або, принаймні, недооцінюють неоднозначність майбутнього, чинники детермінації еволюційних процесів з майбутнього, конструктивність хаотичного начала в еволюції, роль швидких процесів у розвитку складного й багато іншого.

Метою дослідження є з'ясувати основні аспекти синергетичної парадигми для покращення розвитку політичної культури суспільства.

Виклад основного матеріалу. Співвідношення у рамках перехідного режиму елементів авторитарної і демократичної організації суспільства є одним із найбільш дискусійних питань. Між цими двома формами політичного владарювання існує більш тісний взаємозв'язок, чим це може здатися на перший погляд. Для того, щоб з'ясувати вплив громадянського суспільства на процеси становлення демократичного політичного режиму і демократичної політичної культури, треба окреслити основні характеристики цього поняття. Не зупиняючись на аналізі підходів до розуміння громадянського суспільства, його можна визначити як систему самостійних і незалежних від держави, міжособистих, сімейних, економічних, культурних, релігійних, політичних відносин та структур, які покликані забезпечити умови для самореалізації індивідів і колективів. Пріоритети громадянського суспільства виявляються у зворотних точках політичного процесу – на виборах, при формуванні органів держави, в тих випадках, коли від суспільства залежать перспективи зміни; оновлення влади, покращення управлінської ефективності її структур.

Все більше поширення отримує так званий суб'єктивний підхід, де під демократизацією розуміється згода між різними соціальними групами, що вирішили знайти вихід із кризи. Важливість дослідження політичної культури зумовлена і тим впливом, який вони здійснюють на політичні інститути і, відповідно, на характер політичного режиму, від політичної культури безпосередньо залежать форма і ефективність політичної системи. Практично всюди, де закладено початок процесу демократизації, відбуваються організація і мобілізація груп за інтересами як відродження громадянського суспільства. Ось чому розгляд процесів, які відбуваються суспільстві в період становлення демократії, є важливим для розуміння трансформації політичної культури.

Сама правильна організація структур в єдину структуру, що еволюціонує, приводить до того, що наближається момент загострення максимального розвитку; ціле розвивається швидше за частини, що його складають. Погоджуючись щодо економії витрат матеріальних, не можна не зауважити, що витрати духовні поняття доволі суперечливі, оскільки будь-яка духовна діяльність сама собою швидше є надбанням, а не витратою [5]. Однак, можна погодитись, що в цілому кожен новий спосіб правильного об'єднання структур, виникнення кожного наступного шару ієрархічної організації прискорює темп розвитку цілого і частин, що його складають. Синергетика говорить про те, що змінити поле шляхів розвитку складної структури, трансформувати спектр структур можна

лише у тому випадку, якщо перебудувати саме соціальне середовище. А перебудувати середовище значить змінити поведінку елементів або підсистем цього середовища у кожній локальній області, змінити поведінку кожної окремої людини, кожної сім'ї, колективу. Звідси стають якими причини сильного впливу реклами, масової зміни свідомості через телебачення і радіо; парадоксально, що складана організація будується на основі примітивного середовища.

Одну з важливих посередницьких функцій між високою державною політикою та локальними і регіональними знахідками громадських організацій, а також практичними діями на рівні місцевого самоврядування здійснюють політичні партії. Відповідно до застосування синергетики до людської діяльності, не вихідні умови визначають вектор людської активності; початкові умови будуть забуті, коли відбудеться випадіння однієї із структур еволюції. Приховані та явні установки на майбутнє детермінують сьогоденні дії; такий стан справ будеться з майбутнього і відповідно до майбутнього.

Політико-управлінський підхід дає змогу подолати формально-юридичне розуміння політики і вийти за рамки нормативного опису політичних процесів. Політико-культурний підхід дає можливість досягнути суспільні реалії, подолати звичайне, поверхове й одномірне бачення політичної системи, її інститутів. Політична культура включає в себе складові елементи, сформовані протягом багатьох поколінь політичні традиції, норми політичної практики, ідеї, концепції і переконання, які стосуються взаємовідносин різних суспільно-політичних інститутів. Принципово важливим моментом є розуміння політичної культури як характеристики розвиненості соціального суб'єкта, ступеня реалізації його сутнісних сил у сфері політичних відносин, що виявляється в оволодінні політичними нормами, досвідом політичної діяльності та рівні політичної свідомості. Як політична культура суспільства може змінюватися під впливом трансформацій політичної системи, так і політична система може трансформуватися. Лідери і партії шукають підтримку у громадян, бо настрої виборців, їх вибір прямо впливають на формування уряду. Для розвинених демократичних держав характерною є невисока політична активність населення, яка, як правило, обмежується участю у виборах та інститутах громадянського суспільства [7]. Неучасть громадян у політичному житті в розвинених демократичних країнах пояснюється також повною довірою громадян, задоволеністю своїм становищем.

Включення громадян у виборчий процес забезпечується наявністю розвинутої демократичної політичної культури, яка дає можливість вільного волевиявлення народу, що має

право обирати керівників країни в умовах політичного плюралізму і демократичного вибору. Активна ж участь зумовлюється високою підтримкою громадянами політичного режиму в цілому і впевненістю у своїй здатності впливати на владу. Демократична політична культура – це культура громадянського суспільства. Саме у межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, тобто поєднання й урахування інтересів різноманітних соціальних і політичних сил. Тільки в розвиненому громадянському суспільстві може сформуватися культура, що відповідає демократичному управлінському стилю. Плюралізм політичних дій означає право громадян об'єднуватися у суспільні організації, передбачає вільну і рівноправну діяльність політичних партій і громадських організацій у рамках багатопартійної політичної системи, впливати через існуючу в суспільстві правову модель на діяльність органів влади і управління. Основні принципи демократичної політичної культури – суверенітет народу, правління більшості, представництво, плюралізм.

Громадянське суспільство – це сприятливе суспільне середовище для формування і поширення демократичної політичної культури і через неї – для зміцнення демократичного ладу, надання процесові демократизації незворотного характеру. У межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, тобто поєднання й урахування інтересів різноманітних соціальних і політичних сил, формується консенсусний тип політичної культури. В громадянському суспільстві відбувається громадянська соціалізація, тобто засвоєння і підтримка людьми прикладів і стандартів поведінки та діяльності, норм, культурних цінностей і орієнтирів в яких враховується існування суспільства в цілому і визнається демократичний процес. Дуже рідко зміна політичного режиму здійснюється завдяки зусиллям членів громадянського суспільства, але, безперечно, у подальшому процесі демократизації ступінь розвитку громадянського суспільства відіграє важливу роль, а стабільність демократії багато в чому залежить від того, в якій мірі політичні інститути відображають потреби громадянського суспільства, своєчасно реагують на процеси, що відбуваються в ньому.

У демократичному суспільстві довіра до влади безпосередньо визначається її здатністю до реального діалогу із суспільною думкою і його основним джерелом – громадянським суспільством. Формування демократичної політичної культури на рівні еволюціонування управлінських інститутів починається з встановлення плюралізму політичних дій, політичної діяльності. Особливу увагу треба звернути на виділення структури плюралізму політичної влади. Він передбачає множинність політичних партій і свобод, які його характеризують, а та-

кож основні відмінності видів державної влади: автономія законодавчої влади, самостійність виконавчої, незалежність судової, правова ініціативність і самостійність. Вона включає в себе і місцеву владу, перш за все суспільну, яка реально дозволяє підключити величезні резерви самостійності та ініціативи, місцева влада нерозривно пов'язана з ідеєю децентралізації. Це дозволяє звільнити вищі елементи влади від невластивих їм оперативних функцій, виключає надмірну централізацію повноважень і відчуженість народних мас. Процес реалізації влади, а значить, і прийняття рішень, спирається, таким чином, насамперед на плюралізм інтересів, спільність мети більшості суспільних груп. Це означає, що пануючим методом прийняття рішень є компроміс як відображення узгоджених інтересів.

Основні принципи демократичної політичної культури – суверенітет народу, правління більшості, представництво, плюралізм – складають базу парламентаризму. Парламентаризм як політичний інститут передбачає визнання необхідності змагальності політичних сил [1, с. 34]. Суперництво, змагальність, звісно, розумне, яке не виходить за загальноприйняті правила гри, слугує засобом стимулювання інноваційної політичної активності цих сил, відбору оптимальних варіантів політичних рішень. Демократичні політичні системи потребують для свого існування певного типу політичної культури. Відсутність тривалої і масштабної практики функціонування демократичних інститутів перешкоджає закріпленню і розвитку в суспільстві демократичної політичної культури. Основними напрямками трансформації політичної культури є: становлення демократичного типу політичної свідомості, формування політичної поведінки на демократичних засадах, утвердження демократичної культури функціонування управлінських інститутів. На етапі утвердження демократії, коли відбувається впровадження нових інститутів та нових процедур функціонування суспільного організму в практику повсякденного життя, значення мас зростає. Доля цього етапу трансформації безпосередньо залежить від особливостей їх настрою та свідомості. Утвердження політичної демократії, отримання її інститутами необхідної стійкості можливе лише при залученні більшості частини суспільства до цінностей демократії, усвідомлення її масами як найбільш досконалої форми державного устрою у порівнянні з іншими.

У межах певної спільноти чітко виокремлюються, з одного боку, держава з її інституціями, а з іншого – громадянське суспільство як доволі строкате і мінливе утворення. Можливі різноманітні форми їх симбіозу та взаємовпливу, однак домінують функції взаємного контролю та доповнення. Контроль з боку держави носить, як правило, формаль-

ний характер, починаючи від видачі дозволу на діяльність певної громадської організації і завершуючи певною цензурою її діяльності, щонайменше з міркувань державної безпеки. Контроль з боку громадянського суспільства звичайно має неформальний характер: спроби створити певні інституції громадського контролю завершуються переважно його імітацією, адже в житті громадський контроль здійснюється не у певний робочий час і не окремими громадянами, а завжди і всіма, навіть якщо це не відразу ними усвідомлюється [6, с.9].

Актуалізується у повноті свого масштабу і усвідомлення такий неформальний контроль лише у надзвичайні ситуації громадянських революцій, ознаки якої були помітні в останні роки. Однак, з точки зору суспільної безпеки усім очевидна необхідність певного ступеня об'єднання різних культурно-історичних і геополітичних утворень. Процес такого об'єднання реально відбувається з величезними втратами, історичними відхиленнями і затримками, хоча він і складає загальну цивілізаційну тенденцію. Не будь-які структури і не як завгодно, не при будь-якому ступені зв'язку і не на будь-яких стадіях розвитку можуть бути об'єднані у складну структуру. Існує обмежений набір способів об'єднання, способів побудови складного еволюційного цілого [2, с. 9]. Щоб виникла єдина складна структура, має бути визначений ступінь перекриття більш простих структур, що в неї входять, мають бути дотримані певні правила організації. При створенні правильної організації з простіших структур при певному ступені взаємодії структур і при певній симетрії архітектури єдиної структури, що створюється здійснюється вихід на новий, більш високий рівень ієрархічної організації, тобто робиться крок у напрямку до надорганізації. Тим самим прискорюється розвиток тієї структури, яка інтегрується у складну.

Висновки. Щоб ефективно діяти у складному і нестабільному суспільстві, необхідно брати до уваги контекст – найближчий і достатньо широкий – явищ і подій, які вивчаються, тобто уміти контекстуалізувати свої знання. Парадигма самоорганізації як синергетична парадигма веде за собою новий діалог людини з природою. У суспільному житті вона означає також новий діалог людини з собою та іншими людьми. Проблема полягає у тому, як керувати, як малою резонансною дією підштовхнути систему на один із бажаних і сприятливих для людини шляхів розвитку, як забезпечити розвиток, що самокерується і самопідтримується. Проблема також у тому, як долати хаос, його не долаючи, а роблячи творчим, перетворюючи його у поле, що породжує іскри інновацій.

Формуванню політичної культури демократичного типу перешкоджають нерозвиненість інститутів громадянського суспільства,

слабкість політичних партій, їх нездатність впливати на прийняття державних рішень, державний контроль над ЗМІ, низький рівень свободи слова. І все ж, за останні роки трансформації значна частина суспільства сприйняла основні демократичні ідеали; зазнали значного оновлення усі структурні елементи – цінності, навички, орієнтації, методи і прийоми політичної діяльності. Суспільство по-

ступово звикає до політичного плюралізму, до значної диференціації підходів, відкритого висловлювання думок. Процес становлення демократичної політичної культури в еволюційних процесах перехідних суспільств триває. Перспективи їх розвитку полягають в утвердженні демократичних форм управління, формуванні громадянського суспільства, забезпеченні пріоритету прав і свобод громадян.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бетяев С. Прогностика: первые шаги науки // Вопросы философии, 2008, №4. – 125с.
2. Бистрицький С. Ідея культури: виклики сучасної цивілізації. – К.: Альтернативи, 2006. – 289с.
3. Князева Е. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры. – СПб.: Алетея, 2007. – №1. – С. 57.
4. Лутай В. Основной вопрос современной философии. Синергетический подход. – К.: Парапан, 2006. – 106с.
5. Михальченко М. Політична наука і політична освіта: міра теоретизації і ідеологізації // Вища освіта України. – 2005. – №1. – С. 57.
6. Піроженко В. Гуманітарна політика: проблеми та суперечності // Київський телеграф, 16-22 січня 2004. – №3.
7. Сіленко А. Соціальна політика та її пріоритети у перехідному суспільстві // Людина і політика. – 2006. – №1. – С. 13.

Стаття надійшла до редакції 22.12.2014

REFERENCES:

1. *Betjaev S.* Prognostika: Pervie shagi nauki (Prognostics: first steps of science). *Voprosy filosofii*, 2008, № 4. 125 P.
2. *Bystryckyj E.* Ideja kultury: vyklyky suchasnoi cyvilizacii. (The idea of culture: the challenges of modern civilization) K.: *Alternatyvy*, 2006. 289 P.
3. *Knjazeva E.* Osnovaniya sinergetiki. Rezhymy s obostreniem, samoorganizaciya, tempomiry. (Grounds for synergetics. The sharpening regimes, self-organization, tempoworlds) – SPb.: *Aleteja*, 2007. 287 P.
4. *Lutaj V.* Osnovnoj vopros sovremennoj filosofii. Sinergeticheskij podhod. (The main issue of contemporary philosophy. Synergetic approach) – K.: *Parapan*, 2006. – 106 P.
5. *Myhalchenko M.* Politychna nauka i politychna osvita: mira teoretyzacji i ideologizacii (Political science and political education: a measure of theorizing and indoctrination). *Vyscha osvita Ukrainy*. 2005. № 1. P. 57.
6. *Pirozhenko V.* Gumanitarna polityka: problemy ta superechnosti (Humanitarian policy: problems and contradictions). *Kyivskij telegraf*, 16-22 sichnja 2004. - № 3.
7. *Silenko A.* Socialna polityka ta ii prioritetu u perehidnomu suspilstvi (Social policy and its priorities in a transitional society). *Ludyna i polityka*. 2006. № 1. P. 13.

Держко Ігор Зеновійович - доктор філософських наук, доцент
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
Адреса: 79000, м. Львів, вул. Пекарська, 69
E-mail: parubchak_io@ukr.net

Derzhko Igor Zenovijovych – doctor of philosophical sciences, associate professor
Danylo Halytsky Lviv national medical university
Address: 69, Pekarska Str., Lviv, 79000
E-mail: parubchak_io@ukr.net